

(ומזה שם העיר טריפולי – מילולית: שלוש ערים, ביוונית). ידיעות מבוססות על יהודים בארץ זו אנו מוצאים מהמאה השלישית לפה"ס בקירנאיקה, שהייתה קשורה לספר של היישוב ההלניסטי והיהודי במצרים. בתקופה הרומית המשיך היישוב היהודי בקירנאיקה להתפתח. על פי מסורת הרווחת אצל יהודי גיבל נפוסה הובלו לאזור זה עם חורבן הבית השני 30,000 שבויים יהודים.

עם דיכוי מרד התפוצות בימי טריינוס (115-117 לספירה) התברר שאבדות היהודים היו ניכרות. יהודים רבים נאלצו להימלט לפני הארץ ואף מערבה יותר, לתוניסיה למשל. בתקופה זו חל כנראה תהליך ייחודם של השבטים הברבריים. מספר יישובים כפריים נושאים עדיין את השם "חרבת אליהוד", כמו בעין טרגונא, בשירת אלדהר אלאחמר שבמערב תוכרה, באלאסג'פה (ממזרח לבנגזי) ובלמלמודה. וכן נשתמר השם "אליהודיה" בקרבת סאורו (מצפון לבארקה), ובינה לחוף נמצאים השמות "ראס אלשבת" ו"כף אלשבת".

הערבים שכבשו את לוב בשנת 643 לספירה נתקלו בהתנגדות ברברית-יהודית. אולם עד מהרה דוכאה ההתנגדות, רוב הברברים התאסלמו, והיהודים הפכו "דיימים". במאות השמינית והתשיעית הייתה טריפולי מרכז המורדים מהכת המוסלמית הקיצונית של האיבאציה הכיארג'ית.

אחרי שנת 1492 נוספו על האוכלוסייה היהודית בלוב יהודים ממגורשי ספרד, ומאוחר יותר התיישבו בה מהגרים מרחבי הים התיכון, בעיקר מליורנו ומתוניסיה.

האוכלוסייה היהודית בשלהי התקופה העות'מאנית

הנתונים על אוכלוסיית לוב בסוף המאה התשע עשרה מתייחסים לשני אזורים. באזור טריפוליטניה האומדן הוא פחות ממיליון נפש, ובאזור קירנאיקה פחות מחצי מיליון. הנתונים על גודלה של האוכלוסייה היהודית בלוב במאה התשע עשרה דלים למדי, וכאמור אינם מהימנים דיים. ממדי האוכלוסייה היהודית בתקופה זו הושפעו הן מהגידול הטבעי, שבא כתוצאה מהשיפורים שהכניסו העות'מאנים בתנאי החיים, הן מהגירות מאגן הים התיכון אל לוב. מאידך גיסא התמעטה האוכלוסייה בתקופה זו כתוצאה ממגפות. המגפות במסלאתה במאות השמונה עשרה והתשע עשרה דיללו מאוד את היישוב היהודי במקום; מגפת דבר באזור גיבל נפוסה בשנת 1837 הפילה חללים רבים מקרב היהודים, ורבים מן הנותרים נמלטו לטריפולי; מגפת דבר בשנת 1875 גרמה לתמותה רבה בקהילה היהודית בטריפולי ובכל האזור.

דו"ח שהוכן עבור חברת כל ישראל חברים משנת 1861 מציג בפנינו קהילה של 5,835 יהודים, שמתוכם חיים כ-4,500 בטריפולי והשאר בקהילות הקטנות לפי הפירוט הזה: מצראתה ובנגזי 200 בכל אחת, מסלאתה, גיבל נפוסה, זאויה, עמרוץ 150 כל אחת, ג'ראן 100, תאג'ורא 80 ודרנה 30. הערכות אחרות מהשנים 1882 ועד 1910 מציגות נתונים שנעים בין 13,750 ל-24,450. אף שהפערים בין הנתונים גדולים ניכר כי במהלך המאה התשע עשרה ועוד יותר לקראת סופה של המאה חל גידול באוכלוסייה היהודית בלוב שנבע, כאמור, מהגירה ומריבוי טבעי.

המפקד העות'מאני של יולי 1911 מתייחס אמנם לאזור טריפוליטניה בלבד אך מספק תמונה של גודל האוכלוסייה היהודית יחסית לאוכלוסייה הכללית בעיר. על פי מפקד זה היו היהודים 14,282 מתוך אוכלוסייה של 523,176 נפש, ואין כמעט כל הבדל בין מספר הגברים למספר הנשים באוכלוסייה היהודית. מפקד זה התייחס רק לאוכלוסייה

אומדנים של האוכלוסייה היהודית בלוב, 1882-1910

	⁸ 1910	⁷ 1906	⁶ 1906	⁵ 1906	⁴ 1904	³ 1903	² 1886	¹ 1882
טריפולי	10,000		12,000	15,000	12,000	14,000	7,500	
זוארה			40					
זאויה			450	600	450	450	310	
עמרין				2,000	1,000	1,000	500	
משיה			1,000					
זליתן			450	640	450	450	550	
זנזור			60	40	60	60	65	
כ'זמס			400	300	300	300	150	
מצראתה			660	400	900	260	610	
תאורגה			200					
תאג'ורא			200	140	200	200	100	
מסלאתה			350	350	700	400	350	720
אורפלה (בני וליד)			60					
סרת			50	50				
ג'ריאן			60	800	300	260	550	
יפרן			1,000	2,000	1,000	1,000	785	
			10,000					
בנגזי	2,850		2,000	1,200	2,000	2,000	2,760	
דרנה			150	340	150	150	150	
סה"כ	(12,850)	(1,760)	18,680	24,450	18,660	20,480	13,750	10,000

מקור: ר' סימון, הקהילה היהודית בלוב בשלהי התקופה העות'מאנית, תל אביב 1987, עמ' 3.

1. The Jewish Chronicle, no. 686, 19.5.1882, p. 13

2. כנסת ישראל, כרך א' (תרמ"ו), עמ' 735.

3. Revue des Ecoles de l'Alliance Israélite Universelle, No. 7 (oct 1902 – avr. 1903), p. 41

4. Bulletin de l'Alliance Israélite Universelle No. 29 (1904), p. 168

5. הגיד מרדכי, סימון 1, דף ב; סימון 104, דף רל"ג; סימון 105, דפים רל"ג-רל"ד; סימון 106, דף רל"ה; סימון 108, דף ר"מ; סימון 110, דף ר"ן.

6. Zeitschrift für Demographie und Statistik der Juden, Vol. 2 (1906), p. 176

7. סלושץ, ספר המסעות, א', עמ' 67, Nahum Slouschz, Travels; 108-107 in North Africa, Philadelphia 1927, p. 63

8. הגיד מרדכי, סימון 110, דף ר"ן; המבשר, ו"ב (תר"ע), עמ' 187.

העות'מאנית בטריפוליטניה, ולכן מספר היהודים הנתון בו נמוך ככל הנראה ממספרם בפועל. זאת ועוד, בשנת 1910 הייתה מגפת דבר באזור זה, ועל פי המקורות נספו בה כ- 500 יהודים. וכך תיאר מרדכי הכהן את המגפה:

משנת התרי"ד 1854 לא נגעה יד החולירע המגפה בטריפולי עד יום ערב ראש השנה התרע"א א אוטוברי 1910, כי אז החל הנגף בעם לעין כל בין היהודים. האומות הזולת [האחרות] בראשונה נתנו לו שם: חולי היהודים. אולם אחר כך נראה בעליל, כי לא הפלא ה' בין וכו' כי מתו המונים אין מספר מן האומות, רק היו מעלימים הדבר, ימותו גם יקברו בחשאי בלילה אין רואה, לבלתי יתדע הדבר לפקיד הבריאות לבא אל

זמור, שנות העשרים או השלושים
של המאה העשרים

בתיים לשרוף את החפצים לטהרת הנקיון. המחלה [נ]משכה שני חדשים. מתו בהם מן היהודים סך 470 נפש, אך הנק(י)בות שלטה בהן המחלה יותר מהזכרים. גם בשנת התרע"ב פרצה מחלת המגפה מסרחון החליים הנופלים במלחמה, מהמושלים מתו המון רב, לא ימד ולא יספר. גם היהודים לא נקו מהמגפה, כי מתו מהם מתי מספר. ימי המחלה לא משכו כל כך, יען הממשלה האיטלקית נלחמה גם עם המגפה ותגרש אותה כליל.

הגיד מרדכי, עמ' 185.

המקורות אינם מתייחסים לחלוקה של היהודים על פי ארצות המוצא שלהם. כך למשל חיו בטריפולי גם אזרחים בעלי נתינות זרה. וכך מתאר דה פליציה את הנתונים: "באותו זמן, היו בטריפוליטניה 79 נתינים הולנדיים, כולם יהודים, 44 נתינים אוסטרים, כולם יהודים, 100 נתינים ספרדים, ברובם יהודים. רבים היו גם היהודים נתינים אנגליים (מרביתם יוצאי גיברלטר) ואיטלקים (בעיקר מאזור טוסקאנה, כלומר, מליוורנו)" (דה פליציה, עמ' 17). הדו"ח שציטט דה פליציה לא כלל את כל הנתנים היהודים הזרים, שכן עוד יהודים רבים נתיני צרפת, אלג'יריה ותוניסיה (שהיוו את רוב הנתנים הזרים), וכן יהודים רבים נתיני איטליה, בעיקר מליוורנו, ונתינים אנגלים, מרביתם מגיברלטר, ונתינים ממדינות אירופיות נוספות, שמנינם הכולל היה כ-10% מכלל האוכלוסייה היהודית בלוב, כמחציתם מאירופה וכמחציתם מצפון אפריקה הצרפתית.

האוכלוסייה היהודית בתקופה האיטלקית והבריטית

רוב רובם של יהודי לוב, קרוב ל-4% מכלל אוכלוסיית לוב, התרכזו במישור החוף הצפוני של חבל טריפוליטניה ושל חבל קירנאיקה, שבו חיו קרוב ל-90% מהאוכלוסייה הכללית. מעל ל-85% מן היהודים היו בחבל טריפוליטניה, לעומת כ-65% מהאוכלוסייה הכללית. פחות מ-15% חיו בחבל קירנאיקה, במחוזות בנגזי ודרנה, לעומת כ-30% מהאוכלוסייה הכללית. בחבל פזאן, שבו חיו כ-5% מהאוכלוסייה הכללית, לא היו יהודים כלל, למעט רוכלים נודדים, שהגיעו ממישור החוף והרחיקו לכת למכור את מרכולתם, ולאחר מכן שבו לבתיהם.

על פי מפקד האוכלוסין האיטלקי משנת 1931 מתברר, שיהודי לוב מנו כ-24,750 (לא כולל בעלי נתינות זרה), שהיו 3.7% מכלל האוכלוסייה. 62.3% מהם בטרפולי, והם היוו 19.07% מכלל אוכלוסיית הבירה; 11% בבנגזי, שהיו 6.4% מכלל אוכלוסיית העיר; והנותרים – 26.7% – בכל הכפרים ועיירות השדה בכל רחבי לוב, היוו 0.95% מיתר אוכלוסיית לוב (למעט טריפולי ובנגזי). נתוני המפקד מעניינים, ומלמדים גם על חלקם של יהודים בעלי אזרחות איטלקית או זרה.

על סמך העיון במפקד העות'מאני משנת 1911 הבחין דה פליציה כי מספר יהודי טריפולי גדל בהרבה, בעוד מספר היהודים באזורים האחרים בטרפוליטניה כמעט לא השתנה. "תופעה כזאת ניתנת להסברה רק בשל הקורות המדיניות-צבאיות של האזור

ובשל דילדול האוכלוסייה שקורות אלה גרמו בקהילות הקטנות של פנים הארץ ובהענקת הפליטים לקהילת טריפולי. לא במקרה המקום היחיד שבו נרשם גידול תקין של האוכלוסייה היהודית הוא כומס (מ-525 ל-688) שנשארה תמיד בידי האיטלקים" (דה פליציה, עמ' 70). עוד ניתן ללמוד מהמחקר על החלוקה של האוכלוסייה בטרפולי ובבנגזי לפי קבוצות גיל ולפי מינים.

במפקד האוכלוסין האיטלקי של שנת 1936 מתברר, שיהודי לוב מנו כ-29,000 (ללא היהודים בעלי האזרחות הזרה). בדו"ח איטלקי שהכין משרד אפריקה האיטלקית לשנת 1939 מתברר, שיהודי לוב

חלוקת האוכלוסייה היהודית בלוב על פי המפקד של שנת 1931

לובים	איטלקים	זרים	סך הכול
15,200	319	39	15,637
5,859	12		5,871
2,062	51	654	2,767
824	3	1	828

רחוב בעיירה כ'ומס, ברקע המסגד, שנות השלושים של המאה העשרים

ר' בקי, היהודים במושבות האיטלקיות – הערות סטטיסטיות על מרשם האוכלוסין של 1931

גדלה מ-16,000 בערך ל-28,298. יש לתלות את הגידול המרשים באוכלוסייה המוסלמית לעומת היהודית בהגירה הגדולה של המוסלמים מן הספר אל שתי הערים, ולא בריבוי טבעי עודף.

מנתונים אלה אפשר להבין, שלקהילות של טריפולי ושל בנגזי שיעור ילודה גדול מאוד גם היום: לכן שיעורי הילדים בני 0-5 וגם בני 5-10 גבוהים מאוד בקהילות הללו, ואפילו עולים על השיעורים הגבוהים מאוד בלאו הכי של האוכלוסייה המוסלמית של טריפולי ובנגזי.

לאותה המסקנה יכול להוביל ניתוח הנתונים המתייחסים לגודל המשפחה. בממלכה ובמקומות אחרים המשפחות היהודיות קטנות בדרך כלל מן המשפחות הלא-יהודיות, ואילו בלוב נתקלים בתופעה ההפוכה: הגודל הממוצע של המשפחה היהודית הוא 4.38 בטרפולי, 4.25 בשאר הקהילות של טריפוליטניה, 4.48 בבנגזי, 4.45 ביתר הקהילות בקירנאיקה, ובממוצע כללי 4.36; ואילו בכלל האוכלוסייה גודל המשפחה בממוצע הוא 4.04, אצל המוסלמים בטרפולי 3.4, ואצל המוסלמים בבנגזי 3.2. אם נביא בחשבון שאצל היהודים הטרפוליטנים ישנן מעט משפחות חקלאיות (שבהרבה מקרים כוללות גם אנשים שאינם קרובים לאבי המשפחה), וגם אין בקרבן אותה תופעה של משפחות בורגניות הכוללות מספר משרתים, אזי הממוצע של 4.36 יכול להיחשב גבוה מאוד: משמעותית גם העובדה שהמשפחות הכי גדולות של הקהילות הלוביות (טרפולי 5.0, בנגזי 5.6) הן דווקא אלו של בעלי מקצועות חופשיים, של האומנים ושל העוסקים בפולחן דתי, שבמקומות אחרים מתבלטים דווקא במשפחות הקטנות שלהם, בדרך כלל בגלל הגבלת הילודה הנוהגת בשכבה בורגנית זו.

הילודה הגדולה של יהודי לוב קשורה לתדירות הגבוהה יחסית של נישואים בגיל צעיר. הנתונים שלהלן מראים ששיעור הרווקים בין יהודי לוב נמוך משיעורם באוכלוסייה האיטלקית בגילאים השונים (ראה הטבלה הבאה).

גם אצל המוסלמים בטרפולי ובבנגזי הנישואים נערכים באופן תדיר ובגיל מוקדם: אבל הנתונים המתייחסים למוסלמים קשים לפענוח ולהשוואה עם הנתונים המתייחסים ליהודים, בגלל ההרכב הבלתי רגיל של האוכלוסייה המוסלמית לפי מין וגיל.

ניתן לסכם ולומר, שהן הקבוצה היהודית והן הקבוצה המוסלמית נוהגות כאומה בריאה מבחינה דמוגרפית. צמצומן של המשפחות המוסלמיות בטרפולי ובבנגזי איננו משקף בהכרח ילודה נמוכה, אלא אולי הגירה גדולה ומנהגם של הבנים לעזוב מוקדם את בית המשפחה: רק ב-56.8% וב-49.7% מן המקרים המשפחות המוסלמיות של טריפולי ובנגזי בהתאמה כוללות בנים שמתגוררים עם הוריהם, לעומת 73.3% ו-77.8% בהתאמה בין היהודים.

האם עובדה זו מוכיחה גם שהמשפחות היהודיות מגובשות יותר, זאת איננו יודעים. אולם ראוי לציון ששיעור הגירושים גדול בהרבה אצל המוסלמים מאשר אצל היהודים: מתוך 1000 איש מעל גיל 15, מגורשים אצל המוסלמים בטרפולי 31 גברים ו-50 נשים, ובבנגזי 16 גברים

התפוצה הגאוגרפית של יהודי לוב

התכונה הבולטת של היהודים הלוביים, בדומה לשאר קבוצות היהודים של הגולה, היא ריכוזם במספר קטן יחסית של מקומות, ובמיוחד במקומות בעלי אופי עירוני. תכונה זו משמעותית ביותר אצל היהודים ממוצא אירופי, ביניהם 319 נתיני המלכות ו-39 זרים (כולגרים, צרפתים ואנגלים) שמרוכזים בטרפולי, ו-51 נתיני המלכות ו-654 זרים (צרפתים ואנגלים) שמרוכזים בבנגזי; לעומת 12 נתינים בלבד שמפוזרים במקומות אחרים בטרפוליטניה, ו-3 נתינים ועוד זר אחד שמתגוררים במקומות שונים של קירנאיקה. אבל גם אצל היהודים הילידים בערך 3 מתוך 4 מרוכזים בשתי ערי הבירה, כאשר אלה כוללים פחות מחמישית מן האוכלוסייה הכללית. המרכיב היהודי, שמהווה רק 3.57% מן האוכלוסייה הלובית (בטרפוליטניה 3.96%, בקירנאיקה 2.24%), מקבל לכן משקל די גבוה בערים טריפולי ובנגזי – 19.07% ו-6.40% בהתאמה.

בין היהודים הלוביים שגרים מחוץ לשתי ערי הבירה, בסך הכול 6,683, רק כ-20 יכולים להיחשב מפוזרים; כל השאר מרוכזים ב-21 מקומות, בקבוצות, שארבע מהן כוללות בין 20 ל-50 איש כל אחת, שלוש מהן כוללות בין 50 ל-100 איש, שתי קבוצות בין 100 ל-200, שש קבוצות בין 200 ל-500, חמש קבוצות בין 500 ל-1,000, וקבוצה אחת למעלה מ-1,000.

בסך כל האוכלוסייה היהודית אפשר להצביע על יתרון קל ביותר של הנשים על הגברים (יהודים נתינים – 200 זכרים ו-185 נקבות; יהודים זרים – 331 זכרים, 363 נקבות; יהודים ילידים – 11,954 זכרים, 12,062 נקבות; ובסך הכול 12,485 זכרים ו-12,617 נקבות). לעומת זאת אצל כלל האוכלוסייה הלובית קיימת התופעה ההפוכה (נתינים – 28,111 זכרים ו-16,489 נקבות; זרים – 2,780 זכרים, 2027 נקבות; ילידים – 341,984 זכרים, 312,732 נקבות; ובסך הכול 372,875 זכרים, 331,248 נקבות).

האפיונים הדמוגרפיים של יהודי לוב

הקבוצה היהודית בלוב, שמורכבת בשלושה רבעים מתושבים של שני המרכזים העירוניים ומאנשים שעוסקים במקצועות בעלי אופי עירוני, הולכת גם היא באותה הדרך, שמאיימת בהכחדה על היהודים בממלכה. האם מראה קבוצה זו ייחודיות דמוגרפית שתבדיל אותה מן הקבוצה הפחות מתקדמת חברתית, של שכניה המוסלמים?

תשובה חד-משמעית היינו יכולים להפיק מנתוני הלידות והמיתות אצל התושבים הלוביים. אולם מעט מאוד אפשר להסיק מן ההשוואה של המרשם משנת 1931 עם המרשמים הקודמים של האוכלוסייה של טריפולי ובנגזי, כיוון שמהם היינו מתרשמים שהאוכלוסייה היהודית של טריפולי גדלה משנת 1914 עד לשנת 1931 ב-45.9% (מ-10,471 ל-15,279), דהיינו פחות מאשר האוכלוסייה המוסלמית, שגדלה מ-19,907 ל-42,654 (114.3%), וגם שהאוכלוסייה היהודית של בנגזי ירדה לכאורה מ-3,000 בשנת 1921 ל-2,062 בשנת 1931, כאשר לעומתה האוכלוסייה המוסלמית

רווקים (או רווקות) מתוך 1000 איש לכל מין ולכל גיל

גיל	איטלקים		יהודי טריפולי		יהודי בנגזי		מוסלמים בטרפולי		מוסלמים בבנגזי	
	זכר	נקבה	זכר	נקבה	זכר	נקבה	זכר	נקבה	זכר	נקבה
15-19	959	995	813	995	804	990	521	979	466	973
20-29	521	706	200	541	284	588	86	572	81	598
39-30	206	189	23	131	15	107	17	193	29	202
40-49	138	107	13	33	-	48	16	83	14	106
50-59	115	90	9	23	22	35	17	42	31	74
60 ויותר	101	80	25	17	19	-	23	29	29	80
סה"כ	343	395	193	333	238	394	79	289	75	330

37 ו- נשים; ואילו אצל היהודים בטרפולי 3 גברים ו-10 נשים, ובבנגזי 3 גברים ו-6 נשים. נוסף על הפרופיל הדמוגרפי הבריא האוכלוסייה היהודית בלוב נראית נורמלית בהרכבה. אם נתבונן בהתפלגות האוכלוסייה על פי עשורי שנים (0-10, 10-20 וכן הלאה), נמצא שהכמויות פוחתות באופן רגיל מעשור לעשור הן אצל יהודי טריפולי והן אצל יהודי בנגזי, ולעומת זה

לא נמצא אצלם את העליות הפתאמיות בכמויות של הגילאים המבוגרים האופייניות לאוכלוסיות העירוניות שסובלות מזרמי הגירה חזקים של אנשים בגיל העבודה - עליות המופיעות למשל בנתונים הקשורים לקהילת רומא, וגם באלה הקשורים לאוכלוסייה המוסלמית של טריפולי ושל בנגזי. במיוחד יורדת במהירות אצל יהודי לוב כמויות בעלי הגילאים המתקדמים, כך ששיעור הזקנים נראה ממש קטן.

רווקים (או רווקות) מתוך 1000 איש לכל מין ולכל גיל

גיל	יהודים מטרפולי		יהודים מבנגזי		רומא (1928)		טורינו (1922)		פירארה (1922)		מוסלמים מטרפולי		מוסלמים מבנגזי		האוכלוסייה הכללית בממלכה
	זכרים	נקבות	זכרים	נקבות	זכרים	נקבות	זכרים	נקבות	זכרים	נקבות	זכרים	נקבות	זכרים	נקבות	
5-0	145	149	132	135	96	36	44	36	96	132	135	118	128	111	
5-10	138	149	139	129	87	46	41	46	87	139	129	135	138	109	
0-10	(298)	(283)	(264)	(271)	(183)	(82)	(85)	(82)	(183)	(264)	(271)	(275)	(285)	(245)	(220)
10-20	208	195	221	228	160	158	163	158	160	221	228	149	146	175	
20-30	182	175	195	206	168	142	169	142	168	195	206	145	150	171	
30-40	129	131	128	128	147	166	146	166	147	128	128	159	157	131	
40-50	82	82	90	81	125	157	136	157	125	90	81	119	111	109	
50-60	57	63	44	55	98	143	121	143	98	44	55	78	71	86	
מעל	58	55	52	39	118	151	180	151	118	52	39	74	81	108	
סה"כ	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	

תרגום: ד"ר יעקב לאטס R. Bachi, "Gli Ebrei delle Colonie Italiane", Israel, vol. 10 (seconda serie), n. 9-10 (1936), pp. 385-39

מנו כ-30,400. מהימנות הדו"ח גדולה יחסית, שכן הוא מבוסס על מרשם האוכלוסין. מהדו"ח אנו למדים כי חל גידול מסוים באוכלוסיית יהודי לוב. במשך שמונה שנים, מהמפקד של שנת 1931 ועד הדו"ח ערב מלחמת העולם השנייה ב-1939, חל גידול של כ-26% (לעומת גידול של פחות מ-15% באוכלוסייה המוסלמית). גידול האוכלוסין בקרב יהודי לוב מוסבר בשיפור בתחום הבריאות: בניית בתי חולים, ביקורים אצל רופאים פרטיים איטלקים ושינויים בתרבות ההיגיינה בתקופה האיטלקית. כל אלה גרמו לצמצום תמותת תינוקות וילדים, לירידה בתחלואה המידבקת ולצמצום הפצתן של מגפות בקרב היהודים. דילול האוכלוסייה בחארה היהודית הצפופה בטריפולי תרם גם הוא לגידול בריבוי הטבעי. כמו כן הייתה הגירה ללוב, בעיקר מאיטליה. מפקד 1931 כלל כ-1,100 יהודים בעלי נתינות זרה. מפקד 1936 אינו כולל נתונים על מחוז דרנה, שמספר היהודים בו נאמד ב-1,500, ואין בו נתונים על יהודים בעלי נתינות זרה. בדו"ח המנהל הבריטי לשנת 1945 אין נתונים על חבל קירנאיקה, שאוכלוסייתו היהודית נאמדת ב-4,500 נפש. מדו"חות של משרד אפריקה האיטלקית וממפקדי האוכלוסין האיטלקיים בנה דה פליציה את הגידול הדמוגרפי של העיר טריפולי:

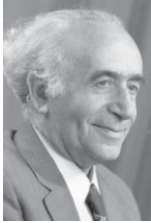
1942	1938	1931	1913	
45,042	39,098	21,756	9,000	מטרופוליטנים
84,322	46,743	41,040	19,000	מוסלמים
18,892	18,437	14,754	10,500	יהודים
3,567	3,879	3,888	4,500	זרים
179				לובים בעלי דתות אחרות

מטרופוליטנים – הכוונה לאזרחים איטלקים (נוצרים) ששירתו או השתקעו בלוב ושמרו על אזרחותם האיטלקית.

מנתונים אלה אנו למדים על הגידול שחל באוכלוסיית יהודי טריפולי. במשך 18 שנה, מ-1913 ועד מפקד 1931, חל גידול של 49%. על פני תקופה של כמעט דור אחד, מ-1913 ועד 1938, חל גידול של מעל 75%. אולם בשלהי התקופה האיטלקית,

אומדני האוכלוסייה היהודית במפקדים רשמיים

היישוב	מפקד 1931	מפקד 1936	דו"ח שנת 1945
טריפולי	15,637	17,196	19,330
זוארה	621	736	814
זאויה	516	566	776
זנזור	61	117	(עברו לטריפולי)
עמרין	1,158	1,313	1,563
תאג'ורא	189	174	223
קצבאת-מסלאטה	333	404	418
כ'ומס	688	745	901
זליתן	529	607	788
מצראתה	702	838	1,125
סרת	261	341	114
יפרן	322	375	390
נאלות ותיגרנה	256	41	9
ג'יאן	85	419	502
בני וליד (אורפלה)	44	58	84
תרהונה	73	95	185
בנגוי	2,767	3,098	אין נתונים
אג'דאביא	41	53	אין נתונים
סלוק	21	5	אין נתונים
ביצא	248	281	אין נתונים
דרנה	293	אין נתונים	אין נתונים
קירני	828	אין נתונים	אין נתונים
טברק	175	אין נתונים	אין נתונים
פורטו ברדיאה	45	אין נתונים	אין נתונים
סך הכול	25,893	27,462	27,222

רוברטו בקי (1909-1997)
דמוגרף יהודי. נולד ברומא. בנו של הכלכלן הנודע ריקרדו בקי (1875-1951). בשנת 1927 כבר פרסם מאמר ראשון. בשנת 1937 התמנה פרופסור מן המניין באוניברסיטה של ג'נובה.

עיקר התמחותו הייתה בדמוגרפיה של יהודי ארץ ישראל. בעקבות מניפסט הגזע האיטלקי נאלץ לעזוב את ארץ ישראל בשנת 1938 ועלה עם משפחתו לארץ ישראל. בתחילה עבד במחלקה הסטטיסטית של בית החולים הדסה, אך במהלך השנים הצטרף לסגל המרצים באוניברסיטה העברית. היה ממניחי היסוד ללשכה המרכזית לסטטיסטיקה בישראל, ועמד בראשה בשנים 1948-1971. היה מיוזמי מפקד האוכלוסין הראשון בישראל, שנערך בנובמבר 1948. זכה בפרס ישראל לסטטיסטיקה בשנת תשמ"ב.

גריאן, שנות השלושים של המאה העשרים

במשך ארבע שנים, מ-1938 ועד 1942, חל גידול של פחות מ-2.5% בלבד, וזה כתוצאה מן המדיניות האיטלקית בזמן מלחמת העולם השנייה, עקב גירוש היהודים בעלי הנתינות הזרה לתוניסיה ולאיטליה, ומהפגיעות ביהודים תוך כדי המלחמה.

בדו"ח המנהל הבריטי לשנת 1945 מתברר, שיהודי לוב מנו כ-31,750. בתחילת 1945 טרם שבו היהודים שהוגלו לאירופה; לא שבו כל היהודים שהוגלו לתוניסיה; החלה העפלה מוגברת לארץ ישראל במהלך המלחמה ולאחריה. משנת 1939 ועד 1945, במשך כשש שנים, שנות מלחמת העולם השנייה, חל מיתון בגידול האוכלוסייה, והוא עמד על 9.5% בלבד. בשנים 1945-1949 עלו באופן בלתי לגלי עוד כ-3,500 יהודים מלוב לארץ ישראל.

אוכלוסיית יהודי לוב ערב העלייה הגדולה באפריל 1949

זה היה מניינה של יהדות לוב ערב העלייה הגדולה: טריפולי – 21,000, בני וליד – 85, גריאן – 464, זאויה – 676, זוארה – 794, זליתן – 604, זנזור – 119 (כולם עזבו לטריפולי אחרי פרעות נובמבר 1945), כיומס – 902, יפרן – 391, תרהונה – 191, קצבאת (מסלאתה) – 410, מצראתה – 912, סרת – 180, עמרוך – 1,240, תאגורא – 202. המספר הכולל של יהודי קירנאיקה באותה עת נאמד ב-4,550 (ללא פירוט היישובים). הנתונים האלה אינם כוללים כ-4,000 יהודים בעלי נתינות זרה.

מקום מדינת ישראל ועד סיום העלייה הגדולה באוגוסט 1952 עלו מלוב 31,359 יהודים. 42.2% מהם היו ילדים עד גיל 14, 7.8% נערים ובחורים מגיל 14 עד 19, 37% מגיל 19 ועד 49, ו-13% מגיל 50 ומעלה. עלייה זו מהווה כ-5% מכלל העלייה בתקופה זו. כ-4,100 יהודים נותרו בלוב; רובם עזבו אחרי מלחמת ששת הימים. כמחציתם עלו לארץ וכמחציתם השתקעו באיטליה, ומעטים היגרו לארצות הברית, לקנדה ולבריטניה.

סיכום

הקהילות היהודיות בלוב נמנו עם הקהילות היהודיות העתיקות ביותר בפזורה היהודית בתפוצות. הן התרכזו בחבלי קירנאיקה וטריפוליטניה, ועם הזמן הלכו והתכנסו יותר ויותר בשפלת החוף. בתקופות שונות היו הגירות של יהודים ללוב וחלו תמורות בקיבוצים היהודיים כתוצאה מהגירות פנימיות. אומדנים על האוכלוסייה היהודית יש רק משלהי המאה התשע עשרה ומראשית המאה העשרים. ההערכות והאומדנים היו מדויקים יותר לאחר החלת מרשם האוכלוסין בתקופה האיטלקית והדו"חות של המנהל הבריטי. הנתונים הדמוגרפיים המדויקים ביותר הם נתוני העלייה הגדולה ומניינם של אלה שנותרו בלוב, ומהם ניתן להשליך על האומדנים לאחור, תוך התחשבות בקורותיהם של היהודים – הגירות, מגפות, הרוגים במלחמות ובפרעות, ומאוחר יותר עלייה בלתי לגלית.